

Leerhuis 12 februari 2026

Het einde van de hel – Reinier Sonneveld

Waarom niemand wordt afgeschreven

Inleiding: Misschien wel de grootste vraag

Stel dat het leven doorgaat

Sonneveld onderzoekt in zijn boek de mogelijkheid dat we doorleven. Dat elk afscheid tijdelijk is en dat er aan elke hel, hier of later, een einde komt.

Het is geen neutrale kwestie. Bij de dood zijn we allemaal wezenlijk betrokken. Je hoopt er iets over, je vreest er iets van, je hebt er herinneringen aan.

Iedereen gaat dood en vragen over een mogelijk leven-na-dit-leven zijn universeel. Niemand kan zich daaraan onttrekken.

Het boek bestaat uit twee delen:

Deel 1 van het boek gaat over de vraag **óf** er een hiernamaals is.

Het **materialisme** sluit elk voortleven na de dood uit (*gesloten-wereld-hypothese*).

Sinds de 18e eeuw is deze visie sterk in opkomst en momenteel gelooft 23% van de mensheid niet (meer) in een hiernamaals.

Daartegenover staat dat de overgrote meerderheid van de mensheid altijd wél geloofd heeft in een hiernamaals (*open-wereld-hypothese*).

Deel 2 gaat over de vraag **hóe** het hiernamaals zal zijn.

Het **Infernalisme** gaan uit van een splitsing: de rechtvaardigen gaan naar de hemel en de onrechtvaardigen gaan naar de hel. En dat ligt voor eeuwig vast (*gesloten-hel-hypothese*).

Daartegenover staat de gedachte dat de hel niet eeuwig is (*open-hel-hypothese*): er is wel degelijk een soort hel, waar recht wordt gedaan en waar misdadigers zich moeten verantwoorden, maar die is open.

Uiteindelijk zullen we allemaal met elkaar een langdurig en intensief proces van genezing en verzoening doormaken. Deze overtuiging heet ook wel **universalisme** of alverzoening. Dit is wat Sonneveld verdedigt in zijn boek.

Materialisme

'Alles wordt 0'

Universalisme

'Alles wordt 1'

Infernalisme

'Alles wordt 2'

Infernalisten en materialisten hebben één ding gemeen: Ze zien allebei dit leven als enige kans. Hier en nu moet het gebeuren, vóór je dood.

Voor materialisten omdat het daarna afgelopen is en je alleen nog in herinneringen doorleeft.

Voor infernalisten omdat er een laatste oordeel volgt en daarna ligt alles vast.

Volgens beide overtuigingen kun je na de dood niet meer wezenlijk veranderen. Na de dood zijn je keuzes op.

Het geloof van gewone mensen

Van de grote overtuigingen stelt alleen het universalisme dat dit leven niet je enige kans is. Na de dood kunnen er nog eindeloos veel kansen volgen. De dood is niet het 'vriespunt' waarna alles voor eeuwig vastligt.

Universalisme sluit aan bij het praktische geloof van veel mensen: 'Ik weet niet hoe het precies zal zijn, maar God is goed, dus het moet wel goedkomen'. In die zin is het universalisme de leer van de gewone man.

Ongeveer 10% van de predikanten in Nederland en 25% van de evangelische voorgangers is inmiddels universalist en hun aantal groeit snel.

Deel 1: Waarom iedereen zal voortleven

Wereldwijd gelooft 23% van de mensen niet meer in een hiernamaals en Nederland staat met zelfs 40% in de top tien van sceptische landen.

In deel 1 van zijn boek gaat Sonneveld een aantal argumenten geven waarom de open-wereld-hypothese sterker staat dan de gesloten-wereld-hypothese.

Zijn conclusie: *Gezien de gegevens die we tot onze beschikking hebben, is er waarschijnlijk voor alle mensen een hiernamaals.*

Overzicht

Hoofdstuk 1

Het is logisch mogelijk en wetenschappelijk niet uit te sluiten, dat er een hemel bestaat.

Hoofdstuk 2

BDE's zijn een sterke aanwijzing dat er leven na de dood is.

Hoofdstuk 3

Nadenken over de goedheid en de liefde van God leidt tot het idee dat er een hemel moet zijn.

Hoofdstuk 4

De hemel als troost voor ons leed, waar God onze tranen droogt.

Hoofdstuk 1: Een hemel is niet onmogelijk

Als een profeet of een religieuze tekst iets zegt over een andere, bovennatuurlijke werkelijkheid na de dood, kan niemand dat controleren. Het zijn getuigenissen.

Uiteraard kun je dat niet zomaar klakkeloos overnemen. Maar aan de andere kant: wie alle getuigenissen uitsluit, mist veel.

Het mogelijk bestaan van een hiernamaals is niet vreemd. Wetenschappers hebben inmiddels hele bijzondere en onverwachte dingen ontdekt in de quantumwereld van de kleinste deeltjes. Er is nog heel veel dat we niet begrijpen.

Wetenschappelijk kun je het bestaan van een hiernamaals niet uitsluiten. Tenzij... het *logisch onmogelijk* is.

Wordt elke hemel uiteindelijk een hel?

Sonneveld gaat een paar *logische bezwaren tegen het idee van een hemel* bespreken:

1^e bezwaar: Een eeuwig hiernamaals kan (op den duur) alleen maar een hel worden. Vroeg of laat wordt de eeuwigheid een kwelling. Alles wat je kúnt kiezen, zúl je ooit kiezen en dat oneindig veel keren. In feite ben je dan weinig anders dan een rat in een molentje.

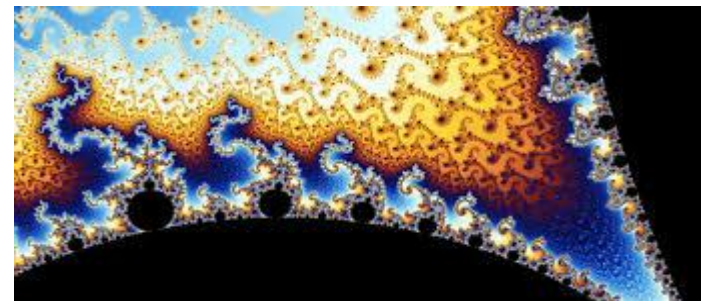
Onsterfelijk zijn is het saaiste en vervelendste dat je bedenken kunt. Het wordt een hel van verveling.

Deze redenering loopt volgens Sonneveld spaak. Het is namelijk maar de vraag of er echt een eindig aantal keuzes is, die zich dan dus eindeloos zouden herhalen.

De kwantumformules suggereren juist dat er een oneindige rijkdom aan mogelijkheden is. Toegepast op het hiernamaals kun je dan zeggen dat een eventuele hemel zichzelf nooit hoeft te herhalen en altijd weer nieuwe ervaringen biedt.

Als illustratie bespreekt Sonneveld een z.g. Mandelbrot-fractal. Dat is een wiskundige formule, die met een grafisch programma prachtige vormen oplevert waarop je eindeloos kunt blijven inzoomen.

Een nog simpeler (wiskundig) voorbeeld is het getal π (pi).

2^e bezwaar: We kunnen ons wel een goede hemel voorstellen, maar hoe kan die voor eeuwig goed blijven? De zielen moeten daar toch een zekere mate van vrijheid hebben, dus ook de vrijheid om verkeerde dingen te doen.

En om dat te voorkomen moet er op de een of andere manier controle en dwang zijn. Je krijgt dan een soort van totalitaire staat. Om de hemel op deze manier goed te houden ontstaat er uiteindelijk een soort hel.

Volgens Sonneveld is deze redenering te krap. Wellicht is het mogelijk dat we in een hiernamaals nog kunnen ontsporen, maar dwang is niet de enige manier om dat te voorkomen

De grote religies stellen zich een hemel nooit voor als een soort dictatuur, maar eerder als een bruiloft of een feest. Zulke beelden suggereren dat we daar niet gedwongen worden om het goede te doen, maar verleid.

We zijn misschien theoretisch nog in staat om kwaad te doen, maar we zijn omgeven door zoveel goeds, dat het absurd zou zijn om daar niet in mee te gaan.

Niemand hoeft ons in een hiernamaals te controleren of te indoctrineren, niet omdat we geen kwaad kúnnen doen, maar omdat we er eenvoudig niet aan denken, en het bovenal zelf niet willen.

Heeft de wetenschap een hiernamaals uitgesloten?

Maar heeft 'de wetenschap' dan niet duidelijk gemaakt dat het leven nooit oneindig door kan gaan?

Volgens de gebruikelijke natuurwetten lijkt dat zo te zijn.

Eén van de belangrijkste gegevens in de natuurwetenschap is het *principe van de entropie*: in elk aan zichzelf overgelaten systeem neemt na verloop van tijd de wanorde toe. Simpel gezegd: iets gaat veel makkelijker kapot dan dat iets heel wordt.

Uiteindelijk raakt op de lange duur alle energie in het heelal op en dan sterven de laatste levensvormen door honger of onderkoeling (de z.g. 'warmtedood' van het heelal). Maar waarom zou dat ook gelden voor een bovennatuurlijke wereld?

De vraag is natuurlijk waarom het principe van de entropie ook zou moeten gelden voor de bovennatuurlijke wereld, Natuurwetenschappen gaan over de natuur; niet over een bovennatuurlijke werkelijkheid.

Sonneveld noemt ook nog het *hersenunderzoek*. Daaruit blijkt dat ons brein en onze geest innig met elkaar samenhangen. Er is zelfs wel gezegd: *wij zijn ons brein* (Dick Schwaab).

Dat zou betekenen dat als ons lichaam sterft, ook ons bewustzijn vervliegt. Er kan dan geen sprake zijn van een ziel die door kan leven. Maar is dat zo?

In feite gaat het hier om de oude filosofische vraag hoe lichaam en geest verband houden met elkaar. En daar zijn verschillende ideeën over.

De belangrijkste denkrichtingen zijn:

Dualisme: de werkelijkheid is gedeeld, d.w.z. er is een geestelijke wereld en een fysieke wereld. De mens is een dual wezen met een geest en een lichaam. Het is niet heel duidelijk hoe die twee op elkaar inwerken.

Materialisme: er is maar één werkelijkheid, nl. het fysieke heelal. Dat is alles. De mens is dus een lichaam met een brein dat bewustzijn genereert.

Idealisme: de fysieke werkelijkheid is een manifestatie van de geestelijke werkelijkheid. De mens is dan primair een geestelijk wezen, die zich manifesteert in een lichaam. We 'wonen' a.h.w. (tijdelijk) in ons lichaam.

Sonneveld geeft een eigen interpretatie aan het idealisme: Volgens hem kan de geest of ziel zichzelf los van het lichaam niet in stand houden.

Maar – zo zegt hij – een almachtige God kan dat wel.

Welk model klopt? Volgens het materialisme kan er geen onsterfelijkheid bestaan. Volgens het dualisme en het idealisme wel. Maar voor alle drie geldt dat het ideeën zijn; onbewezen filosofische theorieën.

Hoe de materie echt samenhangt met ons bewustzijn blijft een mysterie. Daarom: wie bij voorbaat beweert dat onsterfelijkheid onmogelijk is, bluft.

We moeten eerst de bewijslast maar eens wegen.

Hoofdstuk 2: Bijna-doodervaringen lijken bovennatuurlijk

Sonneveld heeft als kind een bijna-doodervaring gehad, na een (bijna dodelijke) slangenbeet. Hij was tien jaar. Hij schrijft: *Ikzelf vond het heerlijk. Ik was in een zacht witte wereld en alles voelde liefdevol....*

Toen hij vervolgens in het ziekenhuis terechtkwam om geopereerd te worden zag hij zichzelf: *Ik was onder narcose, maar zag mezelf liggen. Ik zweefde ongeveer een meter boven de operatietafel, zag artsen bezig en ving hun gesprekken op.*

Later kon hij details over de operatie vertellen, die hij nooit had kunnen weten; zoals dat er Engels gesproken was en dat de hoofdchirurg een foutje had gemaakt, waardoor er even paniek was.

Wetenschappers schatten dat minimaal zo'n 4% van de wereldbevolking een bijna-doodervaring heeft gehad. Dat zijn bij elkaar ongeveer 300 miljoen mensen.

Met een groot aantal citaten van mensen die een BDE hebben gehad illustreert Sonneveld wat er in dat soort ervaringen allemaal voor kan komen. Er is een soort *oerpatroon* te herkennen, dat telkens weer terugkomt:

Lichaamsuittreding: loskomen van het eigen lichaam en dat van bovenaf zien.

Tunnel naar het licht: door een donkere, lege ruimte reizen in de richting van een licht.

Ontmoetingen en gesprekken met overleden geliefden en bekenden.

Lichtwezens, die (afhankelijk van iemands culturele achtergrond) herkend worden als engelen, en ook als Jezus, Mozes of Krishna.

Er is vaak (als hoogtepunt) ook een ultiem Licht, waarbij de persoon zich volkomen aanvaard en geliefd voelt.

Levensreis of *life review*: iemand overziet het hele leven tot in het kleinste detail, waarbij hij ook ervaren wordt hoe de (soms pijnlijke) impact op anderen was. Daarbij is er geen veroordeling, maar altijd acceptatie en begrip

Een keuze om terug te keren of te blijven. (Vaak is er ook geen keuze, maar gewoon de mededeling: je moet terug, want je hebt nog een taak te vervullen).

De opgetelde waarde van veel getuigen

Bijna-doodervaringen worden vaak gezien als een belangrijke aanwijzing voor onsterfelijkheid. Er is inmiddels uitvoerig onderzoek naar gedaan, ook door niet-religieuze wetenschappers.

Er zijn minstens vijf feiten over BDE's, die vrijwel alle onderzoekers onderschrijven:

1. Een groot deel van de wereldbevolking heeft een BDE gehad. Groot genoeg om representatief te zijn.
2. BDE's vertonen over de hele wereld vergelijkbare basiskenmerken. Er is een min of meer vast patroon.
3. Er is geen onderscheid gevonden in wie BDE's meemaken: religieus of niet-religieus, theoretisch of praktisch opgeleid, man of vrouw, psychisch stabiel of labiel, enzovoorts. Het komt in alle gevallen voor.

4. Veel mensen beschrijven hun BDE als hyperrealistisch, 'echter dan echt'. Ze zagen de diepste kleuren, ze hoorden de prachtigste muziek, ze hadden intensieve gesprekken, etc. Jaren later kunnen ze zich nog allerlei details herinneren.
5. De meeste mensen die een BDE hebben gehad, geloven daarna in onsterfelijkheid; ook al waren ze eerder atheïst. Ze worden veel spiritueler en zijn niet meer bang voor de dood.

Elk op zich zeggen deze feiten nog niet zo veel, maar bij elkaar genomen vormen ze een sterke zaak.

Sonneveld: Het is nogal wat om in rechtszaken wél op basis van enkele getuigenissen iemand te veroordelen, maar als het om een leven-na-dit-leven gaat miljoenen getuigen opeens links te laten liggen.

Maar kunnen BDE's niet gewoon verklaard worden? Lijkt het niet op sommige ervaringen bij zuurstofgebrek en het gebruik van bepaalde paddo's? Er zijn toch ook proeven gedaan met DMT en andere drugs, waarbij soortgelijke ervaringen zijn vastgesteld?

Sonneveld reageert: Proefpersonen kunnen inderdaad heel 'hemelse' ervaringen beleven bij heel aardse experimenten, maar het is de vraag hoeveel dat zegt.

Feit is dat de proeven die gedaan zijn nooit complete BDE's opleveren. Of het nou om trips met drugs gaat of om hallucinaties bij zuurstofgebrek, die zijn veel waziger, warriger en minder intens dan BDE's. BDE's zijn levensveranderende ervaringen.

In ervaringen met drugs en hallucinaties missen ook een aantal typische BDE-onderdelen, zoals gesprekken met overleden geliefden, het contact met een 'Lichtwezen', de levensterugblik, enzovoorts.

Een ander cruciaal punt is dat bij drugs de hersengolven zeer actief zijn, terwijl bij veel bijna-dood-ervaringen deze juist afwezig zijn. Men is vaak klinisch dood (=geen ademhaling, geen hartslag en geen hersenactiviteit).

Mensen die drugs gebruikt hebben én (later) een BDE hebben ervaren, zeggen zelf ook dat het totaal verschillende ervaringen zijn.

Bijna-doodervaringen die te controleren zijn

Zijn er naast de (subjectieve) getuigenissen ook meer objectieve gegevens om het bovennatuurlijke karakter van BDE's te onderbouwen?

Sonneveld geeft een aantal voorbeelden:

- Bij uittredingen (OBE's) zien mensen dingen, die ze normaal gesproken nooit hadden kunnen zien en die controleerbaar kloppen (ook dingen op grote afstand).
- Sommige BDE-ers ontmoeten een overleden geliefde of bekende, waarvan ze vooraf niet wisten dat die gestorven was. Dat blijkt pas achteraf.
- Bij de levensterugblik zien sommige BDE-ers dingen uit hun jeugd die ze niet wisten, maar bij navraag achteraf wel bleken te kloppen.

- Jonge kinderen die nog nooit van BDE's gehoord hadden, ervaren dezelfde dingen en hebben dezelfde soort waarnemingen.
- Er zijn ook voorbeelden van blinden, die tijdens hun BDE goed konden zien.

Toch knaagt er iets bij Sonneveld: waar is de *smoking gun*? Waarom heeft nog nooit een BDE-er een pincode afgekeken? Of van een overledene gehoord waar het testament verstopt ligt?

Er lijkt een '*epistemische barriere*' te zijn tussen dit leven en het volgende; een kennisgrens tussen de natuurlijke wereld en de bovennatuurlijke; tussen aarde en hemel. Misschien is de bovennatuurlijke wereld wel te autonoom en complex om zich in sluitende bewijzen te laten vangen.

We moeten bij een hiernamaals niet de eisen stellen van een natuurkundig onderzoek (dat bijvoorbeeld in een laboratoriumsetting en ‘blind’ herhaalbaar moet zijn), maar de eisen van een rechtbank, waar met getuigenissen wordt gewerkt – en in het geval van BDE’s zijn er extreem veel en sterke getuigenissen.

De Zweedse filosoof Jens Alberg zegt: als er tien gelijksoortige getuigenissen zijn kun je nog twifelen. Dat zou afgesproken werk kunnen zijn; een soort samenzwering. Maar bij honderd of duizend of zelfs een miljoen gelijksoortige ervaringen is het absurd om te blijven twifelen.

Reïncarnatie en geestverschijningen

Er zijn ook andere paranormale verschijnselen die op een hiernamaals zouden kunnen wijzen. Sonneveld noemt o.a. helderziendheid, telepathie, terminale luciditeit, uittredingen (zonder BDE), channeling door mediums en drugsvisioenen.

De 'bewijskracht' zou dan zijn dat deze fenomenen aannemelijk maken dat een ziel los van het lichaam kan bestaan. Maar hier is nog veel te weinig overtuigend onderzoek over bekend.

Dat geldt ook voor reïncarnatie en geestverschijningen, waar Sonneveld nog wat extra aandacht aan geeft.

Er is veel onderzoek naar *reïncarnatie* gedaan door Ian Stevenson. Hij heeft zo'n 1700 casussen verzameld, voornamelijk van kinderen, die kennelijk 'herinneringen' hadden aan eerdere levens.

Maar Sonneveld heeft zijn twijfels. Er is een stevige culturele 'bias': Verhalen over vorige levens komen vrijwel uitsluitend voor in culturen waar geloof in reïncarnatie gemeengoed is. Kinderen vertellen zelden over vorige levens, tenzij hun ouders in reïncarnatie geloven.

Daarbij lijkt er ook sprake te zijn van 'overlappende' levens: meerdere kinderen bleken zich tegelijk hetzelfde vorige leven te 'herinneren'. Het onderzoek overtuigt niet.

Soms wordt ook gewezen op *geestverschijningen* van overleden mensen als aanwijzing voor een voortbestaan na de dood. Verhalen daarover komen in alle culturen voor, soms ook in groepsverband, waardoor ze enigszins controleerbaar zijn.

Veel kritische onderzoekers typeren dit soort ervaringen bij voorbaat als hallucinaties en staan niet open voor een bovennatuurlijke verklaring.

Er kan van alles over gezegd worden, maar volgens Sonneveld is er nog te weinig echt betrouwbaar onderzoek (zoals bij BDE's wel het geval is).

Vragen?

Opmerkingen?

Overzicht

Hoofdstuk 1

Het is logisch mogelijk en wetenschappelijk niet uit te sluiten, dat er een hemel bestaat.

Hoofdstuk 2

BDE's zijn een sterke aanwijzing dat er leven na de dood is.

Hoofdstuk 3

Nadenken over de goedheid en de liefde van God leidt tot het idee dat er een hemel moet zijn.

Hoofdstuk 4

De hemel als troost voor ons leed, waar God onze tranen droogt.

Hoofdstuk 3:

Een goede God blijft met zijn schepselen omgaan

Het uitgangspunt is voor Sonneveld dat we mogen geloven dat God goed en liefdevol is.

Zou dat niet zo zijn, dan is het niet de moeite waard enige aandacht aan hem te besteden. En liefde betekent iets. Liefde betekent onder andere dat je naar elkaars nabijheid verlangt en elkaar het beste gunt.

Toegepast op God: als hij liefdevol is wil hij met ons (blijven) omgaan en gunt hij ons het beste. En omdat hij God is kan hij er ook voor zorgen dat dit lukt.

Daarmee ben je al denkend al een heel stuk op weg naar een soort hemel...

Ergens is iemand die jou een hemel gunt

Hoe waarschijnlijk is het dat er een goede God is? Op onze betere momenten, als het leven ons toelacht is het misschien niet zo moeilijk om dat te geloven.

Maar zo voelt het lang niet altijd. Er is van alles wat niet rijmt op een welwillende Bron van alles.

Er is onnoemelijk veel leed en de moeilijkste vraag voor alle religies is hoe dat kan passen bij een God die het beste met ons voor heeft.

Als een soort van antwoord wordt wel gezegd dat een hemel niet minder waarschijnlijk wordt door ons lijden, maar juist noodzakelijker. Een hiernamaals kan immers onze pijn compenseren en vergoeden.

Maar de vraag is dan waarom een welwillende God ons niet direct toegang geeft tot die hemel en waarom hij die soms verschrikkelijke voorfase op aarde zo lang laat voortduren. Wat is de zin of bedoeling daarachter?

Is dit leven dan een soort test, die we eerst moeten afleggen, of een soort leerproces om ons karakter te vormen? Zo wordt er vaak over gedacht.

Dan zou dit leven, inclusief het lijden, een noodzakelijke voorwaarde zijn voor de hemel hierna.

Maar dat weten we niet echt. Het blijft lastig om op deze vragen een sluitend antwoord te krijgen. Misschien is het zelfs wel onmogelijk.

De onderliggende vraag is, volgens Sonneveld, of wijzelf als mens het leven wel de moeite waard vinden. Ervaren we iets hogers dan het lijden, waardoor wij toch doorzetten?

De meeste mensen zeggen daar ondanks alles 'ja' op. Vaak niet met woorden en meestal ook niet met argumenten, maar door onze manier van leven.

Sonneveld: *In zekere zin is het krijgen van kinderen een geleefd antwoord op de vraag of dit leven de moeite waard is. Als je nóg een mens op deze aarde wilt toelaten, vind je het hier blijkbaar goed genoeg. Natuurlijk niet perfect, maar alles tegen elkaar afgewogen wel voldoende.*

Misschien krijgen we het rationeel niet rond, maar als we het leven in stand willen houden, verzorgen of zelfs uitbreiden, stemmen we impliciet in met de Bron, die dat leven heeft voorgebracht. Niet volmondig, niet met alles, maar blijkbaar vinden we het de moeite waard.

Ook als we zelf niet in staat zijn om het leven zo te omarmen, we bewonderen het op z'n minst bij anderen. Dat herkennen we in films en verhalen over helden: soldaten, die zelf bijna niet meer kunnen, maar toch hun kameraden vertroosten. Mensen die zich tegen alles in blijven inzetten en geven voor een ander.

Als de verschrikkingen ons te grazen nemen zouden we zo iemand willen zijn, iemand die het bestaan niet vervloekt of ontkent, maar het aangaat.

We hebben bewondering voor ouders die in staat zijn de dronken chauffeur, die hun kind heeft doodgereden, te vergeven. En voor sommige joden, die zelfs vriendschap sloten met hun voormalige onderdrukkers.

We zouden dat zelf misschien niet opbrengen, maar hebben daar wel diep respect voor. Het past bij de oproep van Jezus om zelfs je vijanden lief te hebben.

Wat heeft dit alles met een hemel te maken?
Het sleutelwoord is liefde. Liefde betekent dat je met de ander wilt omgaan en diegene wilt zien bloeien. Liefde betekent dat je de ander een hemel gunt.

Welnu – zegt Sonneveld – wij zijn geliefd door God en hij kan dat realiseren.

Areligieuzen die ja zeggen tegen het leven

Sonneveld bespreekt de z.g. ‘gok van Pascal’ over geloof in God en een hiernamaals:

Als je niet gelooft, dan is er in het beste geval niets na de dood, maar in het slechtste geval een eeuwige straf.

Als je wel gelooft is er in het slechtste geval niets na de dood, maar in het beste geval een eeuwige beloning.

Dus juist als je het niet zeker weet is het verreweg het beste om te gokken op geloof.

Had Pascal een punt? Los van de vraag of je wel kunt *kiezen* voor geloof, is zijn gok vooral een verkapt dreigement, verstopt achter logische taal: kies voor geloof, want je weet maar nooit.... Stel je voor dat je het mis hebt.

Met het oog op mensen die niets geloven stelt Sonneveld daarom een andere, moderne versie van Pascal's gok voor, aardser en zonder dreigement.

Daarbij gaat het niet om de vraag of God bestaat, maar of het leven de moeite waard is.

Het is verreweg het beste om erop te gokken dat het leven wel degelijk onze inspanning verdient en de moeite waard is om te omarmen. Vaak doen we dat al van nature, maar je kunt het ook rationeel onderbouwen:

Als je consequent zou leven alsof het er allemaal toch niet toe doet, dan is het enige wat je kunt 'winnen' dat je misschien gelijk hebt (maar dat kun je nooit zeker weten), terwijl je intussen anderen en jezelf tekort doet en mogelijk zelfs een soort kleine hel op aarde scheidt.

Aan de andere kant: als je leeft alsof het wel waardevol is, dan heb je misschien ongelijk (maar dat zul je niet eens ontdekken) en ondertussen heb je wel écht geleefd, mensen gelukkiger gemaakt en misschien hier wel een klein hemeltje geschapen.

Sonneveld: Zowel op de grafsteen van een levensgenieter als op die van de cynicus kan staan: 'Misschien had ik gelijk!' Maar welk leven had je het liefst geleefd?

We behandelen het leven vrijwel allemaal alsof het onze liefde waard is. Zelf als we daar geen redenen voor kunnen noemen, gaan we er nog stilzwijgend van uit dat die er wél zijn. Dat geldt niet alleen voor gelovige mensen, maar ook voor niet-gelovige areligieuzen.

We gaan er van uit dat het leven de moeite van het omarmen waard is, dat het moet blijven, dat het moet groeien en ontwikkelen.

Vanuit deze houding kunnen ook niet-gelovigen ten volle hopen dat er een hiernamaals is.

Op onze beste momenten gunnen we iedereen het beste. Kunnen we daarom niet de gok wagen dat voor iedereen uiteindelijk ook het beste wacht?

Juist als je niet zeker weet of er wel echt een hemel op ons wacht, zou je daar toch van uit kunnen gaan.

Beter dat, dan vrezen voor een eeuwig niets – waarvan je ook niet zeker weet of dat komt.

Dat is de intuïtieve basis om in een hiernamaals te geloven.

Hoofdstuk 4: Alleen een hemel kan al ons lijden een plek geven

Als je ervan uitgaat dat er echt een hemel is dan is de volgende vraag waarom we daar dan niet gelijk worden toegelaten. Waarom moeten we eerst een leven vol lijden doormaken?

Sonneveld noemt dat de 'uitstelvraag'. Er is volgens hem geen bevredigend antwoord op. Maar erover nadenken kan wel iets opleveren.

Dit hoofdstuk gaat dus over het probleem van 'de ellende' of 'het lijden'. Maar de vraag is wat je daar dan eigenlijk mee bedoelt.

Hoe het voor jou persoonlijk is

Er is niet zoiets als 'het' lijden. Er is alleen individueel lijden. Lijden is zo wezenlijk persoonlijk dat algemene termen fundamenteel tekort schieten.

Lijden is voor iedereen anders. Hoe je pijn ervaart, hoe je mist, hoe je rouwt of hoe je wanhoopt, hangt samen met je hele geschiedenis en je hele identiteit. Niemand kan het voor jou, of namens jou ervaren of meebeleven.

Pijn maakt eenzaam, en misplaatste woorden verergeren die eenzaamheid. Daarom zeggen we iets als 'Ik heb er geen woorden voor' en daarom voelen eenvoudige gebaren als bijv. een omhelzing vaak gepaster.

Wanneer is iets erg genoeg om te kunnen tellen als aanklacht tegen God?

Er zijn mensen die verschrikkelijk lijden en toch God niet aanklagen, bijvoorbeeld omdat ze ondanks alles blij zijn met het leven dat God geeft.

En er zijn ook mensen die iets futiels meemaken en hun geloof verliezen. We kunnen dat van een afstandje aanstellerig vinden, maar er is geen objectieve manier om dat te bepalen. Wij staan niet in hun schoenen. Wij hebben hun geschiedenis niet.

Algemene verklaringen voor ons lijden werken daarom nauwelijks. Iemand kan bijvoorbeeld wel beweren dat al het lijden 'een test van God' is, of iets dergelijks, maar dat kan een ander niet voor jou bepalen.

Persoonlijke vragen, persoonlijke antwoorden

Sonneveld gaat nu uitwerken waarom een algemeen antwoord vanuit de theologie op de problematiek van het lijden niet of nauwelijks ‘werkt’.

Uitgangspunt is het volgende trilemma:

1. God is volkomen goed.
2. God is oppermachtig.
3. Er is verschrikkelijk lijden.

Deze drie stellingen nemen vrijwel alle gelovigen voor waar aan, maar ze kunnen niet alle drie tegelijk waar zijn. Want als God het allerbeste met ons voor heeft (1) én zijn plannen ook kan realiseren (2), hoe kan er dan zoveel lijden zijn (3)?

De belangrijkste 'oplossing' voor dit trilemma is de z.g. *free will defence*: God heeft mensen een vrije wil gegeven, omdat ze anders geen echte mensen zouden zijn en God niet echt konden liefhebben. Maar daarmee konden ze ook kwaad doen en daarom is er zoveel ellende en leed.

Het idee is dat vrijheid voor mensen essentieel is om geluk en liefde te kunnen ervaren (want voor echte liefde is vrijheid nodig), maar de keerzijde is dat mensen daardoor ook veel onheil kunnen aanrichten.

Zo wordt in feite punt 2 van het trilemma (dat God oppermachtig is) aangepakt. Gods macht is beperkt, omdat hij onze vrije wil niet kan overrulen.

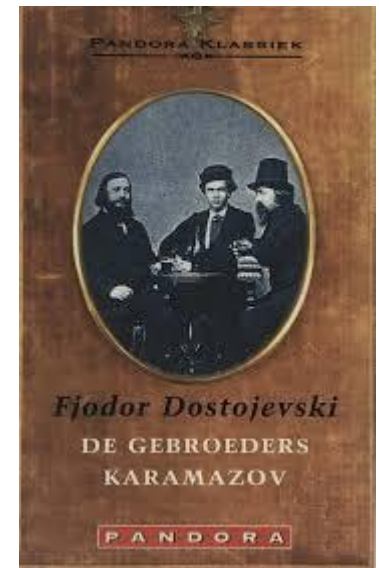
Door ons een vrije wil te geven heeft God een deel van zijn macht uit handen gegeven.

Het kwetsbare punt in deze redenering is de vraag of vrijheid echt in alle gevallen de hoogste prioriteit moet hebben. Waarom zou dat voor alle individuele gevallen moeten gelden?

Sonneveld gebruikt verschillende voorbeelden om duidelijk te maken wat hij bedoelt.

Het meest sprekende voorbeeld dat hij naar voren brengt is een verhaal uit het beroemde boek van Fjodor Dostojevsky: *De gebroeders Karamazov*.

Dostojevski schrijft in gruwelijke details over enkele gevallen van kindermishandeling in het Rusland van zijn tijd.

Hij vertelt over een moeder die haar dochtertje in de bittere kou buitensluit. Het meisje huilt, krabt aan de deur en bidt tot Onze Lieve Heer – die zwijgt.

En dan is er het zoontje van een bediende, dat één enkele fout maakt en vervolgens door de jachthonden van de landheer wordt achtervolgd en verscheurd.

De hoofdpersoon van het verhaal vraagt zich af hoe God zulke dingen kan toestaan. Wat kan ooit groot genoeg zijn om dit te verklaren? Waarvan kan dit de noodzakelijke ‘keerzijde’ zijn?

Door het zo te stellen maakt Dostojevsky het persoonlijk. Niet ‘het’ lijden in het algemeen en een abstracte God, maar concrete kinderen die het slachtoffer zijn.

Lijden is wezenlijk een 'eerstepersoons'- ervaring, waar 'derdepersoons'- argumenten op stuklopen.

Het is volstrekt absurd om tegen dat meisje in de vrieskou te zeggen dat het 'voor het grote goed van de vrije wil' beter is dat zij dit moet doormaken. Dat de mensheid als geheel daarmee beter af is.

Zoiets is exact het omgekeerde van wat je mag verwachten van een goede God. Wat dit meisje helpt is niet een redenering, maar een arm om haar heen, een kop warme soep, een pleeggezin.
Oftewel: eerstepersoons - ervaringen.

Een hiernamaals als 'eerstepersoons'- antwoord

Wat heeft dit met een hiernamaals te maken? Volgens Sonneveld kan de hemel het leed niet verzachten, maar uiteindelijk wel genezing en herstel brengen.

Stel dat al die kinderen die volstrekt oneerlijk lijden, uiteindelijk die arm om zich heen krijgen, een kop warme soep en een pleeggezin. Stel dat alle ellendigen die zo vreselijk lijden in deze wereld, uiteindelijk eerstepersoons, eeuwig geluk kunnen ervaren.

Dat zou hun lijden niet rechtvaardigen, maar zo'n hemel zou op existentieel niveau wel iets kunnen genezen.

Sonneveld verwijst naar de woorden van Jezus:
Ook een vrouw die baart heeft het zwaar als haar tijd gekomen is, maar wanneer haar kind geboren is herinnert ze zich de pijn niet meer, omdat ze blij is dat er een mens ter wereld is gekomen (Joh.16 : 21).

En Paulus zegt: *Ik ben ervan overtuigd dat het lijden van deze tijd in geen verhouding staat tot de luister die ons in de toekomst zal worden geopenbaard (Rom. 8 :18).*

Er is een gruwelijk overschot aan pijn, een immens reservoir aan ongetroost verdriet. Het bloed van de mensen roept van de aarde omhoog.

Wat kunnen de hoofdstromen materialisme, infernalisme en universalisme daartegenover zetten?

Het materialisme laat de schreeuw van een lijdende wereld onbeantwoord. De ellendigen zullen nooit genezen; het is niet anders.

Het infernalisme belooft een klein deel van de ellendigen wel echte vertroosting, maar een groot deel niet. Erger nog: hun ellende is voor eeuwig.

Voor materialisten en infernalisten is dit leven fundamenteel oneerlijk, wreed zelfs: het meeste lijden blijft onvertroost, of erger nog: God rekt het tot in alle eeuwigheden uit.

Het universalisme doet een tegenvoorstel: Het lijden kan uiteindelijk wel 'oplossen' in een eeuwigheid aan nieuwe, schitterende ervaringen. De geleden pijn blijft voor ons onbegrijpelijk, maar kan wel wegebben.

Sonneveld citeert de theoloog Jürgen Moltmann, die zegt:
*De vraag van de theodicee is niet puur theoretisch .....
Het is een praktische vraag die alleen kan worden
beantwoord in het ervaren van een nieuwe wereld, waarin
'God elke traan van hun ogen zal afwissen'.*

Uiteindelijk is de vraag naar het hiernamaals een vraag naar commitment. Hoe wil je naar het leven kijken? In welke God verlang je te geloven?

Vóór ons sterven weten we niet zeker waar we later naartoe gaan. Maar we kunnen ons wel committeren aan een verwachting. Misschien hebben we zelfs wel een morele plicht om hoop te houden.

Wat kunnen we anders zeggen tegen al die mensen die weinig méér meemaken dan alleen maar ellende?

Wat kunnen we anders zeggen tegen de vele slachtoffers in een oneerlijk en wreed bestaan? Dat er geen troost is, geen uitzicht en geen toekomst?

Als we het niet echt weten, is het moreel gezien het best om te kiezen voor de grootste hoop. Dat is wat de nieuwere versie van Pascal's gok voorstelt: juist als we aarzelen en onze kennis beperkt is, kiezen we voor het mooiste wat mogelijk is.

Sonneveld: Als er een kans is dat er een hemel is voor iedereen, laten we ons daar dan aan vastgrijpen.

Vragen?

Opmerkingen?

*De hemel wordt niet minder waarschijnlijk door ons lijden,
maar wel noodzakelijker. Een hiernamaals kan immers
onze pijn compenseren en vergoeden.*

Titel

- X